

Mimarın Boş Arsa Hayali ile Siyonist Yerleşimci Sömürgeciliğin Gazze ve Filistin'deki Yıkımı Arasındaki Yakınlık

Kamile Batur

İsrail'in Gazze Şeridi'nde önümüze serdiği şiddet çeşitli söylemlerle açıklanmakta. Sağcı hükümetin dini fanatizmine yapılan vurgu, onu intikamcı ve patolojik bir barbarlık olarak göstererek yerleşimci-sömürgeci şiddetin açık ve uzun soluklu gerçeğini gizlemektedir. Çok yaygın kullanılan toplu cezalandırma söylemi, Filistin direnişini kriminalize ederken geçiciliğe ve düzeltici davranışa işaret etmekte ve şiddetin kalıcılığını örtmektedir. Bunu savaş olarak çerçevelemek, yıkım ve şiddet yolu ile toprağın boşaltılmasını amaçlayan yayılmacı politikayı, askeri teknikler olarak maskeleymektedir. İsrail'in Filistin'de var olma sanatı, çoklu ve çeşitli olan mekânsal ve zamansal teknolojileriyle birlikte yerleşimci sömürgecilik olarak anlaşılmalıdır (Khalidi, 2020). Bununla birlikte, Avrupalı yerleşimci sömürgeciliğinin teknikleri bugün Filistin'de taklitçi bir şekilde değil, özyinelemeli (*recursive*) bir şekilde uygulanmaktadır (Bhandar, 2018; Stoler, 2018a). Mimarlık ve planlama burada önemli bir yere sahiptir.

İsrail, olağan ve istisnai kullanımlarında şiddet, yok etme, işkence ve sömürgeleştirme aracı olarak mimarının çeşitli şekillerde nasıl silah haline getirilebileceğinin (Abujidi & Kittana, 2021; Lambert, 2012) ders kitabı niteliğindedir. Burada niyetim bu konuyu açmak ve örneklendirmekten ziyade, mimarların, plancıların ve şehircilerin dikkatini Gazze'nin yıkımı hakkında, mimariyi biçim üzerinden ele alma alışkanlıklarımızın ötesinde bir düşünme biçimi geliştirme ihtiyacına çekmekle sınırlı. Ne yazık ki, Türkiye'de kent çalışmaları, mekânsal araştırmalar ve adalet konularına adanmış kurumlar, Gazze'de devam eden mekânsal yıkıma tanıklık etmenin ne anlama geldiği üzerine düşünmekte ve konuşmakta başarısız oldu. Türkiye'deki tek çaba, mekân araştırmacıları ve mimarlardan oluşan bir kolektif tarafından, 24 Mart'ta İstanbul'da gerçekleştirilen Vicdan Mahkemesi'ne¹ sunulan raporda yıkımın tarihsel bağlamı içinde belgelenmesi gibi görünüyor (Bkz. FÖP Mekân Çalışmaları Grubu Raporu, 2024).

Mimarlık hakkında konuştuğumuzda hem yıkımdan hem de inşadan bahsederiz, ancak ilki kanonda neredeyse görünmezdir (Easterling, 2003). Mimarların kentlerin yıkımından duydukları heyecan, tıpkı modernistlerin hava bombardımanına duydukları hayranlık gibi, bunu yeniden inşa ve mitsel ilerleme için bir fırsat olarak görmelerine dayanır (Bishop & Clancey, 2004; Graham, 2004). Yapılı çevrenin yok olusunu, boşaltma işinin ötesinde düşünemezler; bu işi şehircilere ve diğer sosyal bilimcilere bırakırlar. Çünkü pratiğin temelinde bir yaratım miti vardır (Tanyeli, 2016) ve mimarlar bu yaratımı ancak beyaz bir kâğıt üzerinde, bir şantiyede, boş bir arsada hayal edebilirler. Mimarların yıkım hakkındaki düşünceleri çoğunlukla sosyal bilimciler ve tarihçiler için ampirik malzeme olarak hizmet eder. Burada Gazze'nin yıkımı hakkında düşünmek için, mimarın boş arsa veya boşaltılmış alanda yeniyi yaratma hayalinden ve bunun Siyonist yerleşimci sömürgeciliğin ortadan kaldırma mantığı ile yakınlığından başlamayı öneriyorum.

Gazze Şeridi'ndeki yıkım hakkında, mekânsal yıkımı farklı odakları üzerinden açıklayan çeşitli kavramlar (yer imhası, kent-kırım, mekân-kırım, mesken-kırım, vb.) yardımıyla konuşabiliriz. Ancak bu yazıda bunu, yerleşimci sömürgeciliğin nihai nesnesi ve ürünü olan *terra nullius* (sahipsiz toprak) ile modern mimarın boş arsa hayali arasındaki akrabalık üzerinden düşünmek istiyorum. Nitekim her ikisi de bir maddi ve manevi silme işlemini gerektiriyor. Bu düşünce biçimi hem Gazze'deki hızlı ve spektaküler olan hem de Batı Şeria'daki yavaş ve tanınmayan silme işlemini kapsayabilir. Ayrıca hem mimari tahayyülümüzü hem de Filistin'i sömürsüzleştirme olasılıkları hakkında düşünmemize yardımcı olabilir.

*

Patrick Wolfe'un (2006) yerleşimci sömürgeciliğin ortadan kaldırma mantığı üzerine çalışması, yalnızca Amerika ve Avustralya gibi geleneksel yerleşimci sömürgecilik vakalarını değil, aynı zamanda Filistin'i de tartışmaktadır.

Tartışmasında iki Siyonist öncüden aynı paragrafta alıntı yapar:

Yerleşimci sömürgecilik yerine yenisini koymak için yok eder. Siyonizmin kurucu babası Theodor Herzl'in alegorik manifestosunda/ romanında gözlemlediği gibi, *"Eski bir bina'nın yerine yeni bir bina koymak istiyorsam, inşa etmeden önce yıkmalıyım."* Yarım yüzyıl sonra gerçekleşen bir tür farkındalıkla, bir zamanlar Batı Kudüs'ün belediye başkan yardımcısı olan Meron Benvenisti şöyle hatırlıyordu: *"Öncü bir gençlik hareketinin üyesi olarak, kibbutzum Rosh Haniqra'nın 'planlı tarım' ilkelerinin gerektirdiği gibi, bir muz bahçesi için zemin açmak üzere el-Bassa'nın eski zeytin ağaçlarını sökerek çölü çiçeklendirdim."* Yeniden adlandırma, Benvenisti'nin dokunaklı bir şekilde anlattığı Filistinli Arap varlığının kadastral olarak yok edilmesi/yerinden edilmesinin merkezinde yer alıyor. (Wolfe, 2006, s. 388, vurgular eklenmiştir)

Bu Detlev Quintern'in (2024) "hafızasızlaşırma" olarak adlandırdığı, sadece toprak ve mülkün ele geçirilmesi değil, aynı zamanda yaşamın izlerinin yok edilmesidir ve Siyonist yerleşimci sömürgeciliğin teorik doğumuna kadar uzanır. Gazze'de bugün şahit olduklarımız bunun en görünür ve en çarpıcı örneği gibi durmaktadır.

Kentsel mekânın askeri operasyonlar yoluyla yıkımı için kent-kırım kavramının kullanılması, nüfus yoğunluğundan kaynaklanan kırılma nedeniyle kente dikkat çekmekte (Graham, 2004; ayrıca bkz. Hewitt, 1983 ve Weizman, 2011) ve diğer bir kavramsal açımla bedenlere yönelik şiddetten ayrı bir analiz talep etmektedir. Çünkü hedef alınan şey kentlilik, kentin heterojenliği ve başkalarıyla birlikte yaşam/ bir arada yaşamdır (Coward 2008). Modern savaş öncesi savunulması için kaçınılmaz olan duvarlarla kuşatılmış kent, klasik bir savaş birimidir. Bu imaj aynı zamanda batı siyaset teorisini besler ve kenti başka türlü düşünmeyi de zorlaştırır. Gazze Şeridi bir şehir değildir ve Gazze Şeridi'nin çitlerinin şehir duvarlarından çok farklı bir akraballığı vardır, jeneolojik olarak hapishane, sömürge plantasyonu ve toplama kampına daha yakındır. Ancak Gazze'deki yaşam, kamp olarak tanımlanma mantığının ötesine geçiyor. Agamben'in (1995) kampı çıplak hayatın, hukukun korumasından dışlanmış yaşamın, üretim alanı olarak kullanması, onun maddi

karmaşıklığını azaltmaktadır (Abourahme, 2015; Stoler, 2018b; Weber, 2012). Gazze Şeridi'nin kendisi "en büyük toplama kampı" olmakla birlikte, şehirler arasındaki boşlukları dolduran mülteci kamplarıyla, Nakba'yı zamansal ve mekânsal olarak günümüze uzatan Siyonist şiddet rejimlerinin cisimleşmiş halidir. Gazze'yi kaçınılmaz bir hedef haline getiren de budur. Nakba, Gazze'de, Filistin'in 190 köyünden Nakba'dan kurtulanlara ve onların çocuklarına ve torunlarına ev sahipliği yapan mülteci kamplarıyla devam etmektedir.

Eğer kent-kırım terimi özellikle kentliliğe karşı şiddeti tanımlıyorsa ve bununla birlikte yok edilen şey çoklu bağlantılar ve başkalarıyla birlikte olmaksa (Coward 2008), Gazze'deki kent-kırım aslında etrafına dikilen çitlerle, kenti binlerce yıldır şekillendiren çevresiyle olan bağlantılarından ve bağlarından kopararak zaten yıllar önce işlenmişti. Gazze Şeridi'nin kurulması, Gazze şehrinin uzun açıklık ve bağlantılılık tarihini kırmıştır (Abusaada, 2024). Gazze'nin silinmesi ile yok edilmek istenen mimarilerin ve tarihi miras alanlarının çeşitliliğidir ki bu:

"Gazze'nin temsil ettiği ve Siyonizmin temsil etmediği her şeyi -coğrafi açıklık ve tarihsel süreklilik- temsil etmektedir. Tarihsel açıdan bakıldığında, Filistin'deki 75 yıllık Siyonist hâkimiyet bir anomaliyi temsil etmektedir; zira Gazze ve diğer şehirler kültürel çeşitlilik ve karşılıklı bağlantılarla sürekli olarak gelişmiştir."

Bugün yaşanan felaketin yıkımının, şiddetinin ve zamansallığının spektakülerliği şu anda bizi şaşkına çeviren şey olsa da; onu zamansal ve mekânsal çevresi, şekillendirici güçleri olmadan düşünemeyiz (Simone, 2022), yani Nakba'dan çok önce İngiliz emperyal sömürgeciliği ile başlayan yavaş felaket, yer yer yoğunlaşan şiddet dönemleri ve Siyonist yerleşimci sömürgeci hırsları ile birlikte düşünülmelidir.

Ammar Azzouz (2024a) yakın zamanda memleketi Humus'un yıkımına ilişkin detaylı analizinde dikkatimizi hem evin hem duygusal köklülüğün hem de yurdun kaybına odaklamak için mesken-kırım kavramını önermiştir. Kuşkusuz mesken-kırım Gazze'de devam eden bir gerçeklik (Azzouz, 2024b) ise de evin kaybı ve kolektif evin yani Filistin'in güvencesizliği, şiddete karşı direnişi besleyen asıl şey. Tüm bu terimler, diğer yıkım alanları için olduğu gibi şimdi de kolaylıkla kullanıla-

bilir, ancak Gazze'deki ve tüm Filistin'deki yıkımı tanımlamak için yeterli değildir. Sari Hanafi (2009) tarafından Filistin'deki yıkımın çoklu ve hegemonik tekniklerini tanımlamak için ortaya atılan daha kapsayıcı bir terim olan mekân-kırım (*spacio-cide*), "ister yapılı/kentsel, ister peyzaj, ister toprak mülkiyeti olsun, mekâna yönelik saldırının temelinde yatan, mekânın yaşayabilirliğine karşı kasıtlı yok etme" mantığını vurgulamaktadır. Fakat tüm bunların yanında, yıkıma bakarken, maddi ve manevi yerli toplumun ortadan kaldırılması yoluyla yeni Siyonist toplumun, geçmişinin ve geleceğinin mekânı olarak yeni bir yer yaratmayı amaçlayan yerleşimci sömürgeciliğinin pozitif mantığına (Wolfe, 2006) da vurgu yapılmalıdır. Gazze'nin yıkımının bize mimari, şiddet ve yaşam arasındaki ilişki hakkında ne söylediğini anlamak istiyorsak, bunu Siyonist yerleşimci sömürgeciliğinin yarattığı yavaş felaketin uzun tarihini dikkate alarak yapmalıyız ve yerleşimci sömürgeci siyasetin birincil mantığı olan toprağa erişim ve üzerinde yeni toplumu yaratmak için var olanı ortadan kaldırma mantığını (Wolfe, 2006) da düşünmek zorundayız.

Bu yıkımı İsrail'in Gazze'de gerçekleştirdiği iki yıkımın yardımıyla birlikte düşünebiliriz. Bunlardan ilki, ayakta kalan son üniversite olan el-İsraa'nın 18 Ocak'ta 315 patlayıcı ile planlı bir şekilde yıkılmasıdır. Bu örnek Gazzelileri resimden siliyor gibi görünse de Siyonist şiddeti kana susamış barbar şiddet imgesinden bağımsız olarak ve yıkıma yönelik mimari tutkuyla ilişkisi içinde düşünmemize yardımcı olacaktır. Kontrollü yıkım, Vicdan Mahkemesi'ne sunduğumuz Gazze'deki bilgi-kırım üzerine raporumuzda tartıştığımız gibi, Gazze'nin tüm yükseköğretim altyapısının yok edilmesinin yalnızca kasıtlı ve planlı karakterini ortaya koymakla kalmıyor. Bir gazetecinin haklı olarak sorduğu gibi, içine girip 315 patlayıcı yerleştirebileceğiniz bir binanın tehdit oluşturduğunu nasıl iddia edebilirsiniz? İsrail ordusu, 3 bin esere ev sahipliği yapan üniversitenin ulusal müzesini yağmalamak için yeterli zamana sahipti. İnsanlara yönelik şiddet halihazırda binanın İsrail ordusu tarafından çevredeki Filistinlileri vurmak, sorgulamak ve işkence etmek için tahsis edilmesinde mevcuttu. Üniversite binası 70 gün boyunca askeri üs olarak kullanıldığı için bu kadar uzun süre ayakta kalabilmişti (FÖP Bilgikırım Çalışma Grubu, 2024). Peki, askeri

bir hedef olmayan, artık mümkün olan en fazla sayıda sivil öldürme işlevi olmayan bir binanın yıkımı için harcanan bunca çaba neden? Bu yıkım daha çok bugünün, geçmişin ve geleceğin silinmesini, onun alanının boş bir arsaya çevrilmesini amaçlıyor gibi görünmektedir.

İkinci vaka ise İsrail'in 2005 yılında Gazze'den çekilirken boşalttığı 21 İsrail yerleşiminin yıkılmasıdır. Boşaltılan bu binaların iletişim kurmasını ve geleceğin olasılıklarına işaret etmesini engellemek için değilse, neden tüm bu binaları yıkmak için ekstra çaba sarf edildi? Netanyahu, İsrail halkının Filistinlilerin evlerini ele geçirdiğini görmesini istemiyordu. Decolonising Architecture Art Residency'den (DAAR) Sandi Hilal ve Alessadro Petti'nin açıkladığı gibi, bu tüm Siyonist projenin geri alınması, böyle bir geleceğin mümkün olması anlamına gelirdi (iihschannel, 2015). Yıkım değil ama yeniden kullanım, sömürgeleştirilmiş bir Filistin'in potansiyeline işaret ediyordu! Dolayısıyla, bu yıkım ilk bakışta öyle görünse de ilk örnekle tezat oluşturmuyor. Benzer bir şekilde mimarların görmek istemediği şey de binalarının kullanıcılar tarafından ele geçirilmesi ve orijinal tasarımın tanınmaz hale gelecek kadar değiştirilmesidir.

İsrail, Filistin'de yaşamın tüm ekolojisini ve zamansal uzantılarını ortadan kaldırmak amacıyla sadece binaların ve altyapının değil, tarım arazilerinin, zeytin ağaçlarının ve sosyal bağların da yok edilmesine büyük yatırım yapıyor. Harap olmuş bir toprakta nasıl yeni bir yaşam düşünebilirler? Bu soruda aynı zamanda kapitalist yerleşimci sömürgeci rasyonalitenin toprağa/dünyaya/her şeye nasıl davrandığı ve değer ekonomisinin nasıl işlediği sorusu da yatmaktadır. Filistinliler yaralı bir toprakta nasıl yaşayacaklarını, ona nasıl bakacaklarını, zeytin ağaçlarını tekrar tekrar dikerek çevrelerini nasıl onaracaklarını biliyorlar. Maddi ve manevi bakım pratiğiyle Filistin'e tutunuyorlar, toprağı canlı tutuyorlar, hafızayı canlı tutuyorlar, sömürgeleştirilmiş bir geleceğin ihtimalini canlı tutuyorlar. Filistinlilerin sumud (kararlılık) kavramı, kapitalist hafriyatçılık, değer üretimi ve yerleşimci sömürgeci yaşam dünyalarının ekolojilerine temelden karşı çıkan onarım ve bakıma dayanıyor.

Filistinlilerin *sumud* felsefesi ve İsrailli yerleşimci sömürgecilik, iki farklı dünya kurma biçimine, dünyada yaşamının iki farklı yoluna işaret ediyor. Biz mimarlar, onarımı değil yıkımı ve

inşayı, eve/dünyaya ihtimamı değil boş araziye erişimi düşlemeye daha çok meylediyoruz. Sömürgeleştirme, Gazze'deki mülteci kamplarının unutulmaya karşı direnişinde potansiyel bir gelecek olarak mevcut ve virtüel olarak kaybettikleri kasaba ve köylerine kadar uzanıyor. Gazze bizi yerleşimci sömürgeciliğin ve mimarinin sömürgeciliğinin ötesinde bir gelecek düşünmeye ve onun şiddetinin normallliğini reddetmeye zorluyor. Umarım bu konuda düşünmeye devam edeceğiz ve Gazze hepimize sömürgecilikten arındırılmış bir dünya kurmaya dair ilham olacak.

Kamile Batur, Dr., Mimar, Bağımsız Araştırmacı

Not

Filistin'e Özgürlük Platformu tarafından gerçekleştirilen Vicdan Mahkemesi hakkında bilgi için bkz. <https://vicdan-mahkemesi.org/vicdan-mahkemesi/>; Vicdan Mahkemesi kaydı için ise bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=3c-CG3NfQhHM&t=4256s>.

Kaynaklar

- Abourahme, N. (2015) "Assembling and Spilling-Over: Towards an 'Ethnography of Cement' in a Palestinian Refugee Camp", *International Journal of Urban and Regional Research*, Sayı: 39(2), s. 200–217.
- Abujidi, N., & Kittana, A. (2021) "Weaponised Architecture: Architecture as Agency of War", *ARCPLAN*, Sayı 1(2), s. 19–32.
- Abusaada, N. (2024, February 9) "Rebuilding Gaza", *Architectural Review*. <https://www.architectural-review.com/essays/rebuilding-gaza>
- Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, Stanford University Press, Stanford.
- Azzouz, A. (2024a) *Domicide: Architecture, War and the Destruction of Home in Syria*, Bloomsbury Academic, Londra.
- Azzouz, A. (2024b) "Erased city", *City*, Sayı: 28(1–2), s. 1–6.

- Bhandar, B. (2018) *Colonial Lives of Property*, Duke University Press, Durham.
- Bishop, R., & Clancey, G. (2004) The City-as-Target, or Perpetuation and Death, S. Graham (Ed.), *Cities, war, and terrorism: Towards an urban geopolitics* içinde, Blackwell Publ, Malden, s. 54–74.
- Coward, M. (2008) *Urbicide: The Politics of Urban Destruction*, Routledge, Londra ve New York.
- Easterling, K. (2003) "Subtraction", *Perspecta*, Sayı: 34, s. 80–90.
- FÖP Mekan Çalışmaları Grubu Raporu (2024) İsrail'in Gazze Saldırıları'nın Mekânsal Boyutu, Filistin'e Özgürlük Platformu. <https://vicdanmahkemesi.org/wp-content/uploads/2024/03/9.-mekan-calismalari-masasi-raporu-1.pdf>
- FÖP Bilgikırım Çalışma Grubu (2024) Filistin'de Soykırımın Önemli Bir Dayanağı olarak Bilgikırım (Epistemicide): İsrail'in Gazze'de işlediği soykırıma dair Vicdan Mahkemesine sunulan rapor, Filistin'e Özgürlük Platformu. <https://vicdanmahkemesi.org/wp-content/uploads/2024/03/1.-bilgikirim-masasi-raporu-1.pdf>
- Graham, S. (2004) Cities as Strategic Sites: Place Annihilation and Urban Geopolitics, S. Graham (Ed.), *Cities, war, and terrorism: Towards an urban geopolitics* içinde, Blackwell Publ, Malden, s. 31–53.
- Hanafi, S. (2009) "Spacio-cide: Colonial politics, invisibility and rezoning in Palestinian territory", *Contemporary Arab Affairs*, Sayı: 2(1), s. 106–121.
- Hewitt, K. (1983) "Place Annihilation: Area Bombing and the Fate of Urban Places", *Annals of the Association of American Geographers*, Sayı: 73(2), s. 257–284.
- ihschannel (2015, 20 Şubat). Publics@IIHS | Decolonising Architecture | Alessandro Petti & Sandi Hillaal. <https://www.youtube.com/watch?v=XvEnPltpaI>
- Khalidi, R. (2020) *The hundred years' war on Palestine: A history of settler colonialism and resistance, 1917–2017*, Metropolitan Books, New York.
- Lambert, L. (2012) *Weaponized Architecture: The Impossibility of Innocence*, dpr-barcelona,
- Quintern, D. (2024) Epistemizid und Entrinnerung (Dememorisierung), yayınlanmamış makale.
- Simone, A. M. (2022) *The Surrounds: Urban Life Within and Beyond Capture*, Duke University Press, Durham.
- Stoler, A. L. (2018a) "Colonial toxicities in a recursive mode", *Postcolonial Studies*, Sayı: 21(4), s. 542–547.
- Stoler, A. L. (2018b) Colony, J. M. Bernstein, A. Ophir, & A. L. Stoler (Ed.), *Political Concepts: A Critical Lexicon* içinde, Fordham University Press, s. 45–58.
- Tanyeli, U. (2016) *Yıkarak Yapmak: Anarşist Bir Mimarlık Kuramı İçin Altlık*, Metis, İstanbul.
- Weber, S. (2012) "Bare Life and Life in General", *Grey Room*, Sayı: 46, s. 7–24.
- Weizman, E. (2011) *The least of all possible evils: Humanitarian violence from Arendt to Gaza*, Verso, Londra.
- Wolfe, P. (2006) "Settler colonialism and the elimination of the native", *Journal of Genocide Research*, Sayı: 8(4), s. 387–409.

The affinity between the architect's dream of an empty lot and the destruction of Zionist settler colonialism in Gaza and Palestine

In Turkey, institutions dedicated to urban studies, spatial studies and justice have failed to address and reflect on what it means to witness the ongoing spatial destruction in Gaza. Yet Israel offers a wide range of examples of how architecture can, in its ordinary and exceptional uses, be weaponized as a tool of violence, destruction, torture, and colonization. We can talk about the destruction in the Gaza Strip with the help of various concepts (place annihilation, urbicide, spaciocide, domicile, etc.) that explain spatial destruction through its different foci. In this short piece, however, I want to think about it in terms of the kinship between terra nullius (unclaimed land), the ultimate object and product of settler colonialism, and the modern architect's dream of the empty construction lot. Both entail a process of material and immaterial erasure. This way of thinking can encompass both the quick and spectacular erasure in Gaza and the slow and unrecognizable erasure in the West Bank. It can also help us think about the possibilities of decolonizing both our architectural imagination and Palestine.